

Rechtvaardige verdeling in de verzorgingsstaat

Een liberale visie?

DRS. W. A. ARTS

Inleiding

Kenmerkend voor verzorgingsmaatschappijen is de belangrijke rol die de nationale overheid speelt bij de maatschappelijke toedeling van allerlei schaarse goederen en diensten. De verzorgingsstaat is in deze zin wat onvriendelijk te kenschetsen als een omvangrijk en complexe herverdelingsmachinerie. Om willekeur zoveel mogelijk uit te sluiten, heeft de nationale overheid bij haar toedelend handelen behoefte aan een richtsnoer dat kan worden gevonden in een opvatting van sociale of verdelende rechtvaardigheid. De overheid heeft echter met het probleem te maken dat er binnen verzorgingsmaatschappijen tussen de staatsburgers onderling en de maatschappelijke instanties die de staatsburgers vertegenwoordigen nauwelijks overeenstemming lijkt te bestaan over wat nu een juiste of rechtvaardige verdeling van schaarse goederen en diensten inhoudt. Het ontbreken van overeenstemming over het richtsnoer dat de overheid bij haar toedelende handelen moet gebruiken, kan ertoe leiden dat de verzorgingsstaten politiek onder druk komen te staan.

Daudt heeft erop gewezen dat het ontbreken van de genoemde overeenstemming ertoe kan leiden dat groepen hun belangen ongelimiteerd gaan najagen en ter verdediging van die belangen coalities aangaan met andere groepen 1). Op die manier worden er coalities gevormd van minderheden met uiteenlopende belangen. Dit heeft een druk op de overheid tot gevolg om haar toedelende rol uit te breiden. Naarmate de overheid echter meer verdeelt ten behoeve van iedereen, des te groter zal de ontevredenheid zijn; een ieder voelt zich te kort gedaan. Deze ontwikkeling schetst Daudt niet alleen als een mogelijkheid, maar hij meent dat er aanwijzingen zijn dat die ontwikkeling in Nederland ook feitelijk plaatsvindt.

Ook in Nederland valt op het eerste gezicht geen overheersende norm te onderkennen die zou kunnen dienen ter overbrugging van belangtengstellingen. Tegenover de vooral in socialistische kring overheersende norm van minder sociale ongelijkheid wordt door

anderen, bijvoorbeeld, maar niet alleen, in liberale kring, als hoogste norm de individuele vrijheid gesteld. Dat betekent dat binnen zo'n kring de verbroekelde behartiging van groepsbelangen wel kan worden tegengegaan, maar niet binnen de maatschappij als geheel. Een gevolg daarvan is dat de tegenstellingen tussen politieke partijen scherper zullen worden als gevolg van uitgekristalliseerde maatschappijvisies. Een grondnorm die tot consensus zou kunnen leiden blijft echter ontbreken. Vindt deze ontwikkeling inderdaad plaats, dan bestaat de kans dat voor de ontstane problemen een oplossing in autoritaire of totalitaire richting wordt gezocht.

In theorie, meent Daudt, bestaat er echter nog een derde mogelijkheid. Hij vermoedt dat de politieke toekomst van de verzorgingsstaat wel eens een patstelling te zien kan geven tussen de groep die streeft naar minder ongelijkheid en degenen, die met een beroep op vrijheid, tegen een vermindering van ongelijkheid zijn. Beide groepen dienen hun verlangens dan op een laag pitje te zetten. In dat geval ontstaat er bij beide partijen een consensus over enigerlei vorm van tolerantie die als norm boven hun streven naar minder ongelijkheid of naar individuele vrijheid uitgaat. In een dergelijke situatie zal de ideologische of politiek-filosofische discussie over de meest aanvaardbare norm van sociale rechtvaardigheid stellig in hevigheid toenemen. Daudt verwijst naar het werk van Rawls en Nozick om aan te geven dat de eerste strijders voor een nieuwe gevechtsronde zich al hebben aangemeld. Misschien, stelt hij, dat uit dit gevecht op den duur een consensus kan ontstaan over bepaalde wijzigingen in de maatschappij op grond waarvan verdere hervormingen kunnen worden doorgevoerd.

Rawls' rechtvaardigheidstheorie

Vooral het werk van Rawls over verdelende rechtvaardigheid heeft de laatste jaren een van de hoofdschotels gevormd van de discussies binnen de politieke filosofie. In verzorgingsmaatschappijen lijkt de staat de primair verantwoorde-

lijke institutie te zijn geworden voor de toewijzing van allerlei schaarse zaken. Het is dan ook niet verwonderlijk dat het probleem van de verdelende rechtvaardigheid sterk samenhangt met dat van een rechtvaardige politieke orde. In een uitgebreide beschouwing over het werk van Rawls schrijven Lehning en Van der Veen dat politieke filosofen zich door de eeuwen heen hebben bezighouden met de ethische grondslagen van een rechtvaardige politieke orde 2). Nu wil een theorie over een rechtvaardige politieke orde, zo gaan zij verder, een antwoord geven op de vraag aan welke inhoudelijke maatstaven van rechtvaardigheid een ideaal maatschappelijk samenwerkingsverband moet beantwoorden. Met zo'n ideaal kan men de bestaande samenleving beoordelen en politieke hervormingen aanbevelen. Naar hun mening vormt Rawls' werk een twintigste-eeuws voorbeeld van een dergelijke theorie.

Rawls' rechtvaardigheidstheorie is in een vroege formulering al terug te vinden in een aantal verspreide artikelen en werd uiteindelijk zeer omvangrijk in 1971 in boekvorm als *A theory of justice* gepubliceerd 3). In weerwil van de meer dan 600 bladzijden die het boek beslaat, heeft Boudon gemeend de grote lijn van het betoog in een beperkt aantal zinnen te kunnen samenvatten 4). Rawls' theorie, stelt hij, gaat uit van een deductieve benadering, welke haar ideeën direct ontleent aan het werk van de contractfilosofen. Laat ons nu veronderstellen, dat er mensen bestaan die geen kennis bezitten van de specifieke positie die aan hen zal worden toegekend in de maatschappij waarvan zij lid zullen worden, zelfs de generatie niet kennen waartoe zij behoren, slechts minimale kennis bezitten omtrent de menselijke aard en omtrent maatschappijen, ten opzichte van elkaar een fundamenteel gevoel van neutraliteit koesteren wat afgunst uitsluit, weten dat zij „primaire goederen” zoals welstand, macht en persoonlijke vervulling waarderen, maar noch de exacte lijst noch het relatieve nut van die goederen kennen. Laat ons nu veronderstellen, gaat hij verder, dat deze mensen er verschillende concepties van rechtvaardigheid op na houden, dat wil zeggen beginselen die hun keuze van sociale instituties zouden beheersen. Volgens Rawls nu is de theorie waaraan

1) H. Daudt, De politieke toekomst van de verzorgingsstaat, in: J. A. A. van Doorn en C. J. M. Schuyt (red.), *De stagnerende verzorgingsstaat*, Meppel, 1978, blz. 189-219.

2) P. B. Lehning en R. J. van der Veen, De rechtvaardigheidstheorie van John Rawls, *Acta Politica*, 1976, no. 4, blz. 449.

3) *A theory of justice* werd oorspronkelijk in de Verenigde Staten in 1971 gepubliceerd. Hier is gebruik gemaakt van de Britse uitgave van 1972 (Oxford University Press).

4) R. Boudon, Social justice and general interest, *Social Science Information*, 1975, no. 3/4, blz. 113.

deze mensen de voorkeur zouden geven boven alle andere en in het bijzonder van het utilitaristische of intuitionistische type die van „justice as fairness”. Vóór alles zouden deze mensen verlangen dat de fundamentele vrijheden gelijk verdeeld worden onder alle mensen (het eerste beginsel); ten tweede dat sociale en economische ongelijkheden 1) op zo'n wijze worden geordend dat de belangen van de meest benadeelde individuen ermee worden gediend, 2) verbonden worden aan functies en posities waartoe alle mensen gelijke kansen van toegang hebben (het tweede beginsel). Aldus de samenvatting van Boudon.

De fictieve aanvangstoestand die Rawls hanteert als uitgangspunt voor het ontwikkelen van zijn theorie is analoog aan de natuurlijke staat die de contractfilosofen als uitgangspunt dient. De maatschappij wordt gezien als een samenwerkingsverband van rationele individuen die vanuit de natuurstaat een verdrag aangaan. De vraag is waarom individuen op basis van een dergelijk zuiver hypothetisch contract eigenlijk de door Rawls verkregen beginselen van sociale rechtvaardigheid zouden aanvaarden. Het antwoord van Rawls is dat de geschetste hypothetische aanvangstoestand door zo'n sfeer van volledige onpartijdigheid en onbevooroordeeldheid wordt gekenmerkt, dat de beginselen die in deze situatie worden geformuleerd als rechtvaardig en fair kunnen worden beschouwd. Als proef op de som vraagt Rawls zijn lezers een gedachtenexperiment uit te voeren. Men dient zich te verplaatsen in de nauwkeurig omschreven aanvangstoestand en dan te concluderen dat men zelf, verkerend in de positie van een rationeel individu met gegeven doelstellingen en gegeven informatie geen andere dan de door Rawls gepresenteerde beginselen van rechtvaardigheid zou willen aanvaarden. Een positieve afloop van het gedachtenexperiment zou er dan op wijzen dat men bereid is de betreffende principes als maatstaf te beschouwen voor het oordeel van verdelende rechtvaardigheid in de eigen maatschappelijke situatie.

Achtergrondinstituten

Bij Rawls staat de vraag voorop naar de aanvaardbaarheid of misschien liever verkieslijkheid van verschillende politieke en maatschappelijke instituten en arrangementen. Bij het beantwoorden van die vraag dient de rechtvaardigheidstheorie als leidraad. Want, zegt Rawls, zoals waarheid de voornaamste deugd is waaraan denksystemen moeten voldoen, zo vormt rechtvaardigheid de voornaamste deugd voor instituten.

Het belangrijkste probleem is dus de keuze van een bepaald sociaal systeem. De geformuleerde rechtvaardigheidsbeginselen dienen namelijk toepasbaar

te zijn op de basisstructuur van een systeem en dienen aan te geven hoe de belangrijkste instituten, achtergrondinstituten genoemd, kunnen worden gecombineerd in één plan. Vanwege het procedurele karakter van de ontwikkelde rechtvaardigheidsbeginselen dient het sociale systeem zodanig te worden ontworpen dat de resulterende verdeling rechtvaardig is hoe ook de afloop is. Om dat te bereiken is het noodzakelijk het sociale en economische proces binnen het kader van passende politieke en wettelijke instituten te plaatsen. Zonder het juiste arrangement van deze achtergrondinstituten kan de uitkomst van het verdelingsproces evenmin juist zijn.

Vanuit deze gedachten geeft Rawls een korte schets van deze achtergrondinstituten, zoals zij kunnen bestaan in een op passende wijze georganiseerde democratische staat die privébezit van kapitaal en natuurlijke hulpbronnen toestaat 5). Allereerst veronderstelt hij dat de basisstructuur van een dergelijke staat wordt gereguleerd door een juiste grondwet, die de vrijheden van een gelijkelijk gedeeld staatsburgerschap verzekert. Vrijheid van geweten en vrijheid van ge-

Deze rubriek wordt verzorgd door de vakgroep Sociaal-economisch beleid van de Erasmus Universiteit Rotterdam

dachten worden als vanzelfsprekendheden beschouwd en aan politieke vrijheid wordt als iets nastrevenswaardigs vastgehouden. Het politieke proces verloopt, voor zover de omstandigheden dat toestaan, als een juiste procedure voor de keuze tussen regeringen en voor het bekrachtigen van wetgeving. Verder veronderstelt hij dat er sprake is van een billijke (in tegenstelling tot formele) gelijkheid van kansen. Dit betekent dat de overheid gelijke kansen tracht te verwezenlijken voor hen die gelijk getalenteerd en gemotiveerd zijn. Ten slotte veronderstelt hij nog dat de overheid een sociaal minimum garandeert voor iedereen.

De overheidsorganisatie kan worden gedacht als onderverdeeld in vier takken. Iedere tak bestaat uit verschillende instanties of de activiteiten daarvan, belast met het in stand houden van bepaalde economische en sociale randvoorwaarden.

De *allocatietak* bijvoorbeeld dient het prijssysteem concurrerend te houden en te voorkomen dat er onredelijke marktmacht wordt gevormd. De *allocatietak* is ook belast met het identificeren en corrigeren van de meer voor de hand liggende afwijkingen van doelmatigheid die worden veroorzaakt door een falen van het prijsmechanisme bij het accuraat meten van sociale kosten en baten. De verschillende taken van de *allocatietak* kunnen worden verricht door gebruik te maken van passende belastingen en

subsidies en door het veranderen van de reikwijdte en de omschrijving van eigendomsrechten.

De tweede tak, de *stabilisatietak*, streeft naar het realiseren van een redelijke mate van volledige werkgelegenheid in die zin dat diegenen die willen werken ook werk kunnen vinden en dat de vrije beroepskeuze en de ontplooiing van geldelijke middelen wordt ondersteund door een krachtige effectieve vraag. Deze twee overheidstakken hebben tot taak het behouden van de doelmatigheid van de markteconomie.

Het garanderen van een sociaal minimum is de verantwoordelijkheid van de derde, zogenaamde *overdrachtentak*. Essentieel hierbij is dat deze tak, wat de markt niet doet, rekening houdt met behoeften en aan deze behoeften een bepaald gewicht toekent, onderwijl rekening houdend met andere aanspraken.

Ten slotte is er nog sprake van een *verdelingstak*. De taak daarvan is het in stand houden van een verdeling die bij benadering rechtvaardig is. Dit kan gebeuren door middel van belastingheffing en de noodzakelijke aanpassing van eigendomsrechten. Rawls merkt op dat deze regelingen vertrouwd zullen voorkomen. Toch zijn ze nuttig om te laten zien hoe ze in overeenstemming zijn met de twee rechtvaardigheidsbeginselen.

Een liberale visie

Rawls' theorie dient als uitgangspunt in een recente publikatie van de Teldersstichting over de gerechtvaardigheid van inkomens- en vermogensverschillen 6). Het rapport begint met een schets van de ontwikkeling naar een verzorgingsstaat. Een ontwikkeling die zich heeft voltrokken te midden van een groot aantal andere ontwikkelingen. Als voornaamste ontwikkelingen worden genoemd: een sterke stijging van de welvaart, een voortgeschreden stand van de techniek, een omvangrijke verandering van marktform en een toenemende complexiteit van de maatschappij vanuit informatie- en communicatieoogpunt. Het negentiende-eeuwse maatschappelijke bestel van staatsonthouding heeft zich ontwikkeld in de richting van een verzorgingsstaat, waarin in het bijzonder op economisch terrein de nadruk is verschoven van de individuele vrijheden naar de gelijke rechten met betrekking tot de uitkomsten van het economisch proces. Deze schets leidt tot de centrale vraag van het rapport in hoeverre de gewijzigde maatschappelijke omstandigheden moeten leiden tot een herziening van de liberale visie op de in-

5) Rawls, op. cit., blz. 274-284.

6) *Een liberale visie op de verdeling van inkomen en vermogen*, Geschrift 34 van de Prof. Mr. B. M. Teldersstichting, Den Haag, 1979.

Tabel 1

Inkomens-categorie	Oorzaak	Inspanning	Omvang vermogen		Monopolioïde marktform	Risico
			natuurlijke talenten	marktimperfecties		
Arbeidsinkomen		+	-+	-	-	-+
Kapitaalinkomen		+		-+	-+	-+

(+ = onvoorwaardelijk gerechtvaardigd; -+ = voorwaardelijk gerechtvaardigd; - = onvoorwaardelijk ongerechtvaardigd)

richting van de maatschappij in het algemeen en op de verdeling van inkomens en vermogen in het bijzonder.

De opstellers van het rapport wijzen een klassiek-liberale opvatting van verdelende rechtvaardigheid niet alleen van de hand omdat die in deze tijd niet langer adequaat zou zijn, maar ook omdat die zich hoofdzakelijk beperkt tot rechtvaardigheid in de zin van gelijke kansen en onvoldoende rekening houdt met de mogelijke gerechtvaardigheid van aanspraken op de uitkomsten van het maatschappelijke proces.

Met Rawls' theorie als basis voor hun analyse komen de opstellers van het liberale rapport met betrekking tot de gerechtvaardigheid van inkomensverschillen tot de conclusies, die in tabel 1 zijn weergegeven 7).

Uitgangspunt voor dit schema is Rawls' prioriteit van het beginsel van de gelijke fundamentele vrijheden boven het beginsel van gelijkheid van inkomens en vermogen. Een voorwaarde daarvoor is dat ieder in beginsel zijn elementaire materiële levensbehoeften kan vervullen. Ook daarvan is uitgegaan.

Het schema wordt als volgt toegelicht.

Op grond van de genoemde prioriteit zijn uit inspanningsverschillen voortvloeiende verschillen in arbeids- en kapitaalinkomen onvoorwaardelijk gerechtvaardigd. Inkomensverschillen uit hoofde van verschillen in andere oorzaken zijn dit slechts voorwaardelijk of onvoorwaardelijk niet. Verschillen in kapitaalinkomen voortvloeiende uit verschillen in vermogen die niet zijn veroorzaakt door een verschillende spaarneiging (inspanningsverschillen) zijn slechts onder twee voorwaarden acceptabel: (a) de vermogensverschillen zelf zijn gerechtvaardigd; (b) de door de gerechtvaardigde vermogensverschillen bij afwezigheid van monopolioïde praktijken veroorzaakte inkomensverschillen verbeteren de inkomenspositie van de minst welvarende groep.

Verschillen in arbeidsinkomen voortvloeiende uit een onvoldoende sociale mobiliteit alsmede uit het niet op elkaar zijn afgestemd van vraag en aanbod op de deelmarkten van arbeid zijn nimmer gerechtvaardigd. Dit geldt niet voor de verschillen in menselijk kapitaal waaraan verschillen in natuurlijke talenten ten grondslag liggen. De hieruit voortvloeiende verschillen in arbeidsinkomen zijn gerechtvaardigd mits ze de inkomenspositie van de minst draagkrachtigen verbeteren.

Verschillen in arbeidsinkomens ten gevolge van monopolistische praktijken op bepaalde deelmarkten van arbeid zijn nimmer gerechtvaardigd. Daar een markteconomie in beginsel het enige stelsel is, dat in een onzekere wereld, de gelijke fundamentele vrijheden van mensen onverlet laat en daar in een dergelijke economie monopoliewinsten van uitzonderlijk groot belang zijn voor de ontwikkeling

van deze economie, dient ten aanzien van verschillen in kapitaalinkomens ten gevolge van monopolioïde situaties een genuanceerder standpunt te worden ingenomen dan met betrekking tot arbeidsinkomens: verschillen in kapitaalinkomens ten gevolge van monopolioïde posities zijn acceptabel voor zover hierdoor de welvaart van de huidige en toekomstige minstbedeelde groepen wordt verhoogd.

Verschillen in risico-aanvaarding door zowel werknemers als vermogensverschaffers zijn acceptabel mits hiervoor wederom de welvaart van de minst bedeelde groepen positief wordt beïnvloed".

Ook de gerechtvaardigheid van verschillen in vermogens wordt in een schema weergegeven:

Oorzaak	Al of niet gerechtvaardigd
Besparingen	+
Vererving	-+
Niet uitkeren van winsten	-+

(+ = onvoorwaardelijk gerechtvaardigd; -+ = voorwaardelijk gerechtvaardigd)

De toelichting luidt als volgt: „Op grond van de prioriteit van de gelijke fundamentele vrijheden boven de gelijkheid van inkomens en vermogen zijn vermogensverschillen voortvloeiende uit verschillen in besparingen uit inkomens, die zelf geen ongerechtvaardigde verschillen vertonen, gerechtvaardigd. Met betrekking tot de verschillen die optreden ten gevolge van vererving geldt, dat deze gerechtvaardigd zijn mits de inkomens van huidige en toekomstige minst-draagkrachtigen hierdoor positief worden beïnvloed. Hetzelfde geldt met betrekking tot de vermogensverschillen die ontstaan door het niet volledig uitkeren van gemaakte winsten”.

Discussie in liberale kring

In het liberale rapport wordt Tinbergen's rechtvaardigheidstheorie, die uitgaat van het gelijkheidsbeginsel, afgevoerd. Het voornaamste bezwaar tegen zijn theorie is volgens de opstellers van het rapport dat het uitgangspunt onvoldoende individualistisch van aard is en dat onvoldoende rekening wordt gehouden met het feit dat de mensen op een vrijwel ontelbaar aantal manieren van elkaar kunnen verschillen. Tinbergen heeft in een discussiebijdrage over het liberale rapport de opmerking gemaakt dat een bijdrage van zijn hand minder interes-

sant is dan de verschillende bijdragen in een eventuele discussie in liberale kring 8). Dit vooral omdat de schrijvers niet ingaan op een oudere opvatting, die naar zijn weten nog veel aanhangers onder liberalen telt, namelijk dat rechtvaardigheid betekent dat ieder van de maatschappij een inkomen ontvangt gelijk aan zijn of haar produktieve bijdrage. In die opvatting worden de natuur, alle erfenissen of achterstandsituaties als rechtvaardig beschouwd. Dat er in liberale kring inderdaad nog andere opvattingen leven, blijkt uit een voorbehoud in het voorwoord tot het rapport. Daarin stelt Langman, voorzitter van het curatorium van de Teldersstichting, dat de stichting Rawls' beschouwingen wel een legitiem, maar zeker niet het enig denkbare uitgangspunt voor liberaal denken acht.

De door Tinbergen gememoreerde opvatting is bijvoorbeeld in modernere vorm terug te vinden in het werk van Nozick 9). Wat Tinbergen dus eigenlijk wil, is dat ook in Nederland de discussie wordt gevoerd over verdelende rechtvaardigheid analoog aan de discussie over het werk van Rawls en Nozick — waar Daudt naar verwijst — in de Verenigde Staten. Nozick voert een frontale aanval uit op de rechtvaardigheidstheorie van Rawls. Terwijl Rawls niet alleen de vrijheid, maar ook het welzijn van individuen ter harte gaat, is voor Nozick vrijheid eigenlijk het enige goed bij de produktie waarvan de staat een functie vervult. Andere functies dan deze zijn naar zijn mening niet te rechtvaardigen, onverschillig wat ook de bijdrage ervan zou kunnen zijn tot het algemeen welzijn. Naar Nozick's mening heeft de staat slechts een minimale taak en kan dan ook omschreven worden als een minimale staat. Deze minimale staat bezit als enige te rechtvaardigen functie het verdedigen van de individuele rechten van de burgers, dat wil zeggen bescherming tegen oplichting, diefstal en geweld. Het is niet aan de staat om in het kader van het beginsel der verdelende rechtvaardigheid een herverdelingsbeleid te voeren.

Ook Nozick's benadering is er, evenals die van Rawls, een vanuit een rationele keuzetheorie en een aantal contracttheoretische vooronderstellingen. Hij stelt dat zijn minimale staat uit een toestand van anarchie ontstaat door middel van rationele en vrijwillige keuzen van individuen. De ethische kwaliteit van een maatschappelijke verdeling

7) Voor deze samenvatting zie paragraaf 2.4. van het rapport.

8) J. Tinbergen, Gelijk welzijn voor mensen van ongelijke begaafdheid, *NRC Handelsblad*, 11 december 1979, blz. 7.

9) R. Nozick, *Anarchy, state and utopia*, Oxford, 1974, blz. 149-231.

van lusten en lasten hangt, naar Nozicks opvatting, geheel en al af van hoe die verdeling tot stand is gekomen. Als deze voortkomt uit een legitiem proces, dan is zij moreel in orde, onverschillig de mate van ongelijkheid die zij vertoont. Als kern van Nozicks theorie kan dan ook de uitspraak gelden, dat de morele verdiensten van een bepaalde stand van zaken worden bepaald door het proces dat tot deze stand heeft geleid en niet door enig kenmerk van die stand zelf.

Het probleem van de verdelende rechtvaardigheid behelst primair de vraag hoe het produkt van de maatschappelijke samenwerking dient te worden verdeeld. Nozick gaat voor het beantwoorden van die vraag uit van een theorie van gerechtvaardigde aanspraken. Cruciaal voor de beoordeling van een bepaalde verdeling is dan het proces waardoor de verdeling tot stand is gekomen en de legitimiteit van de initiële natuurlijke verdeling. Nozick ziet, in tegenstelling tot Rawls, niet in dat verschillen in natuurlijke aanspraken, welke het resultaat zijn van verschillen in natuurlijke talenten, ten goede zouden moeten komen aan de minst bedeelden. Waarin Nozick dus met Rawls verschilt is dat hij de natuurlijke orde aanvaardt, terwijl Rawls die verwerpt. Hij verzet zich dan ook tegen Rawls' beginsel van compenserende ongelijkheden. Naar zijn vaste overtuiging zouden allen die zijn theorie van aanspraken aanhangen iedere verdeling aanvaardbaar vinden welke voortvloeit uit vrijwillige ruilhandelingen. In een minimale staat doet zich dan ook het probleem van verdelende rechtvaardigheid niet voor, omdat ieder daarin even veel krijgt, als waarop hij volgens de theorie van aanspraken kan rekenen. Alles wat verder gaat dan de minimale staat tast automatisch individuele rechten aan. Hervreiding door de staat zal onvermijdelijk de rechten aantasten van hen van wie wordt genomen ten gunste van de minder bedeelden.

Nozick staat in zijn opvatting niet alleen. Zijn werk maakt deel uit van een politiek-filosofische stroming die in de Verenigde Staten wel wordt omschreven als neo-conservatisme, maar die in een Europese context misschien beter als klassiek-liberaal kan worden aangeduid. In die zin heeft Tinbergen gelijk dat het om een oudere liberale opvatting gaat. Nozicks ideeën zijn trouwens in het min of meer recente verleden, in wat andere vorm, ook door economen als Mises, Hayek en Friedman naar voren gebracht. Primair gaat het bij hen evenals bij de neo-conservatieven om een afwijzing van de moderne verzorgingsstaat en een rechtvaardiging van de klassiek-liberale nacht-wakerstaat. De discussie die Tinbergen graag in liberale kring zou zien gevoerd, lijkt dan ook een discussie te zijn tussen klassiek-liberalen en sociaal-liberalen over de aanvaardbaarheid van de verzorgingsstaat.

Rawls' theorie als compromis?

Het lijkt verwonderlijk dat Tinbergen, ondanks duidelijke verschillen, wijst op de opmerkelijke mate van overeenstemming tussen de opvattingen van de opstellers van het liberale rapport en die van hemzelf en Pen. Minder verwonderlijk is dit als men ervan uitgaat dat de discussie draait om de aanvaardbaarheid van de verzorgingsstaat en beseft dat de sociaal-liberalen met de sociaal-democraten gemeen hebben, dat zij degenen zijn die de verzorgingsstaat, al is het schoorvoetend, ideologisch ondersteunen en verdedigen (10). Het is trouwens nog maar de vraag of Rawls' theorie wel zo duidelijk als een liberale theorie is te afficheren. Rawls' theorie wordt ook wel beschouwd als een poging liberalisme en socialisme met elkaar te verzoeven (11). Schuyt gaat zelfs zo ver te stellen dat Rawls' theorie de filosofische fundering vormt van een socialistische theorie voor de moderne samenleving in de tweede helft van de twintigste eeuw (12). Misschien is het veiliger Rawls' eigen interpretatie te volgen en zijn theorie op te vatten als een uitwerking van de democratische theorie die berust op de beginselen van de Franse revolutie: Vrijheid, Gelijkheid en Broederschap (13).

Gelet op het voorgaande zou Rawls' theorie een kandidaat zijn voor het door Daudt genoemde mogelijke compromis in een maatschappelijke patstelling. Zijn rechtvaardigheidstheorie zou de basis kunnen leggen voor een zekere mate van consensus tussen in ieder geval sociaal-liberalen en sociaal-democraten over de verdeling van inkomen en

vermogen. Daarmee is natuurlijk de discussie over de inrichting van onze samenleving nog niet beëindigd. Weliswaar geeft Rawls slechts de schets van de achtergrondinstituties van een democratische staat die privébezit van kapitaal en natuurlijke hulpbronnen toestaat, maar hij stelt ook dat het, in ieder geval in theorie, duidelijk is dat een liberaal-socialistisch regiem ook kan beantwoorden aan zijn rechtvaardigheidsbeginselen. Daarvoor, zegt hij, hoeven we slechts te veronderstellen dat de produktiemiddelen publiek eigendom zijn en dat de bedrijfsvoering in ondernemingen geschiedt door arbeidersraden en of gevolmachtigden daarvan (14).

Vanwege het mogelijke compromis-karakter van Rawls' theorie zou Tinbergens bijdrage — als sociaal-democraat — tot de discussie over het liberale rapport wel eens interessanter kunnen zijn dan hij zelf meent. Zeker wanneer die bijdrage wordt geplaatst in het kader van de voorzichtige pogingen die recent zijn ondernomen om de samenwerkingsmogelijkheden tussen VVD en PvdA af te tasten.

Wil Arts

10) Vgl. I. Sewandono, Theorie achter de verzorgingsstaat, in: Van Doorn en Schuyt (red.), op. cit., blz. 47-69.

11) B.v. P. C. J. Verwey, Liberalisme tussen vrijheid en gelijkheid, *NRC Handelsblad*, 6 november 1979, blz. 7.

12) C. J. M. Schuyt, John Rawls en de theorie van de rechtvaardige samenleving, *Algemeen Nederlands Tijdschrift voor de Wijsbegeerte*, 1974, blz. 161.

13) Rawls, op. cit., blz. 105.

14) Idem, blz. 280.